Tom 15/2023, ss. 355-376
ISSN 0860-5637
e-ISSN 2657-7704
DOI: 10.19251/rtnp/2023.15(15)
www.rtnp.mazowiecka.edu.pl

Witold Rakowski
ORCID 0000-0001-8814-3943
Mazowieckie Towarzystwo Naukowe

Dywergencja przestrzenna w tworzeniu PKB w woj. mazowieckim i w Polsce

Spatial divergence in GDP generation in the Masovian voivodeship and Poland

Streszczenie: W związku z malejącą rolą państwa jako podmiotu gospodarczego kierującego się innymi przesłankami rozwoju gospodarczego kraju niż czynią to korporacje transnarodowe i podmioty indywidualne, zwiększają się różnice w poziomie rozwoju między państwami, a w ramach poszczególnych państw między regionami.
Celem artykułu jest przedstawienie tych różnic w rozwoju na podstawie wytwarzanego PKB przypadającego na 1 mieszkańca w Polsce w latach 1995-2018 i w województwie mazowieckim. Autor udowadnia, że powiększają się różnice w rozwoju między woj. mazowieckim a pozostałymi 15 regionami, a w granicach woj. mazowieckiego podregion Warszawa „ucieka" pozostałym podregionom. Całość rozważań poprzedza część dotycząca wzrostu PKB w Polsce w latach 1970-2019 na tle świata.

Słowa kluczowe: PKB, PKB per capita, Polska, woj. mazowieckie, region, podregion, wzrost gospodarczy

Abstract: Due to the decreasing role of the state as an economic entity guided by other reasons for the economic development of the country than transnational corporations and individual entities, the differences in the level of development between countries and within individual countries between regions are increasing. The aim of the article is to present these differences in development based on the generated GDP per capita in Poland in 1995-2018 and in the Masovian Voivodship. The author proves that differences in development between Masovian and the other 15 regions, and within the province, grow, and in Masovian, the Warsaw subregion escapes the other subregions. The whole consideration is preceded by the part concerning the GDP growth in Poland in the years 1970-2019 against the background of the world.

Keywords: GDP, GDP per capita, Poland, Masovian voivodship, region, subregion, economic growth

Wstęp

Przestrzenne zróżnicowanie w tworzeniu PKB, jak też w osiągniętym poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego, występuje niemal we wszystkich państwach świata [Kotyński 2013, Kukliński i in. 2010, Kuciński 1999, Obrębalski 2013, Prandecki 2013, Rakowski 2007, 2015; Wójcik 2008]. Przyczyny tego stanu są różnorodne i bardzo złożone [Landes 2017]. W dalekiej przeszłości były spowodowane głównie warunkami naturalnymi (żyzność gleb, dostęp do wody). W erze industrializacji decydowała dostępność do bogactw naturalnych, korzystne położenie w zakresie zaopatrzenia w surowce i rynek zbytu (porty morskie, porty nad rzekami, węzły komunikacyjne), zaś w erze poindustrialnej działalność pozarolniczo-gospodarcza koncentruje się głównie w dużych miastach oferujących wysoko kwalifikowane kadry, możliwość współpracy z ośrodkami naukowo-badawczymi i z różnego rodzaju instytucjami wyspecjalizowanymi w świadczeniu usług. Ponadto duże miasta mają wszechstronnie rozwiniętą infrastrukturę komunikacyjną zapewniającą powiązanie z otoczeniem, a jednocześnie są ważnym miejscowym rynkiem

zbytu na wytwarzane towary i usługi, co wpływa na obniżenie kosztów zlokalizowanych tu firm [Krugman 1995, Porter 2001]. Można twierdzić, iż największe różnice w poziomie rozwoju między regionami występują współcześnie. Różnice te próbowano niwelować w okresie międzywojennym w Polsce [Drozdowski 1989], jak też w czasach Polski Ludowej [Regionalne 1975]. Przy przejściu z gospodarki centralnie planowanej do gospodarki rynkowej różnice przestrzenne w poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego wzrosły [Churski (red.) 2011], co pragnę udowodnić w niniejszym opracowaniu. Zmienność podziału administracyjnego kraju pozwala na prześledzenie tego procesu tylko w latach 1995-2018. Jest to stosunkowo długi okres, bogaty w liczne wydarzenia wpływające na rozwój gospodarczy kraju, jak też poszczególnych regionów. Do tych ważnych wydarzeń zaliczyć należy przystąpienie Polski wraz z innymi 9 państwami z dniem 1 maja 2004 r. do Unii Europejskiej, kryzys finansowy w latach 2008-2013, w tym szczególnie odczuwalny w krajach UE, brak strategii rozwoju gospodarczego Polski i zmienność polityki gospodarczej, w tym w zakresie prywatyzacji czy też polonizacji firm. Zresztą sama reforma administracyjna podziału kraju od 1 stycznia 1999 r. powołująca 16 samorządowych województw (zamiast 49) oraz powiaty (nie istniały w latach 1975-1998) budziła i budzi do dziś wiele wątpliwości co do liczby i ich kształtu przestrzennego. Ponadto w ramach większości województw zmieniono podział na podregiony (Nuts 3). W 2002 r. było ich 48, zaś w 2018 r. aż 73. Dlatego analizując tworzenie PKB w przeciągu 23 lat, ograniczam się tylko do województw[1] (Nuts 2), bo porównanie według podregionów jest utrudnione. Niemniej jednak dla 2017 r. przedstawiono skrajne rozpiętości w PKB między wybranymi podregionami w woj. mazowieckim oraz między Warszawą a podregionami miejskimi. W artykule udowodniono, że woj. mazowieckie pod

[1] Z dniem 1 stycznia 2018 r. wydzielono w Polsce 17 region stołeczny obejmujący Warszawę i 9 powiatów z nią sąsiadujących. Zatem w woj. mazowieckim istnieją od 2018 r. dwa regiony (Nuts 2). W artykule będę jednak traktował to województwo jako całość.

względem wytwarzanego PKB przypadającego na 1 mieszkańca „ucieka" pozostałym regionom[2], a w ramach woj. mazowieckiego podregion (Nuts 3) Warszawa zwiększa dystans w stosunku do pozostałych 8 podregionów. Ponadto Warszawa zwiększa swój potencjał ekonomiczny szybciej niż pozostałe duże miasta Polski. Pomimo pewnych zastrzeżeń do PKB jako miary uwzględniającej poziom rozwoju społeczno-gospodarczego państw i regionów [Mączyńska 2018, Coyle 2018] przyjmuję ją jako podstawę dalszych rozważań, albowiem nie ma dla PKB alternatywnego wskaźnika, który odzwierciedlałby w sposób syntetyczny rozwój regionalny[3]. Problem przestrzennego zróżnicowania poziomu rozwoju w Polsce był wielokrotnie podejmowany, a niniejsze opracowanie należy traktować jako ich uzupełnienie i aktualizację.

Jak już nadmieniono, nowy podział administracyjny na 16 województw obowiązuje od początku 1999 r. To Główny Urząd Statystyczny dokonał pewnych przeliczeń PKB dla lat poprzedzających według nowego podziału, a więc także dla 1995 r. [Gałązka 2009]. Dlatego przyjmuję rok 1995 jako wyjściowy do dalszej analizy, uwzględniając też inne lata (2000, 2010).

1. Ogólnopolski wzrost PKB w latach 1970-2019

Przed omówieniem wzrostu PKB w ujęciu regionalnym w Polsce warto Czytelnikowi przypomnieć zmiany, jakie następowały w wartości PKB wyrażone w USD w cenach stałych z 2010 r. w długim okresie. Chodzi tu o zwrócenie uwagi, że gospodarka każdego państwa, w tym Polski, jest częścią gospodarki światowej i ulega pewnym cyklom koniunkturalnym odbijającym się korzystnie lub niekorzystnie, jeśli chodzi o wzrost PKB. I tak na koniec 1970 r. Ogółem PKB Polski wynosił 140,8 mld i do 1980 r. następował jego coroczny wzrost i osiągnął wtedy 237 mld, czyli w ciągu tego okresu zwiększył się o 68,2%. W tym

[2] Wytwarzany PKB utożsamiam z potencjałem ekonomicznym danego regionu (kraju).
[3] Mam tu na myśli jedną miarę.

samym czasie PKB na świecie wzrósł o 41,6%. W 1980 r. PKB w Polsce zmniejszył się do 227 mld. W dwóch następnych latach następował dalszy spadek i na końcu 1982 r. wynosił 190,9 mld. Młodemu Czytelnikowi należy przypomnieć, że w 1980 r. i 1981 r. występowały masowe strajki robotników niezadowolonych z sytuacji społeczno-gospodarczej i politycznej. PKB w Polsce w 1982 r. w stosunku do 1979 r. zmalał o 19,5%, podczas gdy świat zwiększył swój potencjał w tym czasie o 5%. Od 1983 r. do 1988 r. następował w Polsce wzrost PKB, który w tych latach wynosił 22,3%, a na świecie 24,7%. W 1990 r., w porównaniu z rokiem poprzedzającym, PKB zmalało o 14,2%, a w następnym roku o dalsze 8,6%. Od 1992 r. następował systematyczny wzrost PKB przy zróżnicowanym jego tempie. Warto zwrócić uwagę, że wartość PKB z 1979 r. po pewnym załamaniu wzrostu została osiągnięta w 1988 r., a następnie po dekoniunkturze związanej ze zmianą ustroju politycznego dopiero w 1995 r. (tab.1). Między 1995 a 2015 r. nastąpiło podwojenie wartości PKB. Z gospodarczego punktu widzenia okres 1979-1994 to lata w Polsce stracone, podczas gdy gospodarka światowa w tym okresie zwiększyła PKB o 48,1%. Jednak w latach 1995-2015 gospodarka polska wykazywała wyższą dynamikę wzrostu (podwojenie PKB) niż świat ogółem (wzrost o 75,1%).

Tempo wzrostu PKB w Polsce w porównaniu ze światem było na ogół wyższe z wyjątkiem lat 1979-1982 oraz 1985-1991 (tab.1), a także w niektóre inne lata. Najwyższe tempo wzrostu PKB w Polsce notowano w latach 1970-1977. W związku z tym, że od 1990 r. liczba mieszkańców Polski nie zmienia się (38 mln) to wartość PKB przypadająca na 1 mieszkańca w 2018 r. była dwukrotnie wyższa niż w 1999 r. (odpowiednio około 15 000 i 7 500 USD w cenach stałych). To również przełożyło się na poprawę warunków życia ludności, oczywiście w większym stopniu w regionach szybciej się rozwijających, a do takich należą województwa: mazowieckie, wielkopolskie, dolnośląskie, małopolskie, pomorskie.

Tabela 1. PKB w Polsce w cenach stałych z 2010 r. w mld USD i tempo jego wzrostu na tle świata

Lata	PKB w mld	Tempo wzrostu		Lata	PKB w mld	Tempo wzrostu	
		Polska	świat			Polska	świat
1970	140,9	x	x	1995	240,6	5,2	3,0
1971	151,3	7,4	0,4	1996	252,9	5,1	3,3
1972	158,4	4,7	5,5	1997	265,8	5,1	3,5
1973	165,0	6,6	6,3	1998	275,8	3,8	2,3
1974	176,8	7,1	2,5	1999	286,6	3,9	3,0
1975	187,3	5,9	0,6	2000	297,4	3,8	4,1
1976	202,1	7,9	4,9	2001	300,4	1,0	1,8
1977	216,4	7,1	3,9	2002	303,2	0,9	2,1
1978	228,2	5,4	3,9	2003	312,6	2,9	2,7
1979	237,0	3,8	4,0	2004	329,3	5,3	4,1
1980	222,7	-6	2,4	2005	340,1	3,3	3,8
1981	200,3	-11,1	1,6	2006	358,2	5,3	4,2
1982	190,9	-4,7	0,9	2007	382,1	6,7	4,1
1983	201,8	5,7	2,1	2008	397,1	3,9	3,5
1984	213,4	5,7	4,2	2009	408,6	2,9	-1,7
1985	220,4	3,3	3,4	2010	421,3	3,1	4,0
1986	228,3	3,6	3,1	2011	442,8	5,0	3,1
1987	235,4	3,1	3,7	2012	450,3	1,7	2,4
1988	246,1	4,5	4,6	2013	456,8	1,4	2,1
1989	246,8	0,3	3,4	2014	472,4	3,4	2,8
1990	211,9	-14,1	3,0	2015	490,1	3,7	2,8
1991	193,7	-8,6	1,4	2016	505,2	3,1	2,6
1992	218,6	12,8	1,6	2017	528,1	4,5	3,0
1993	219,7	0,5	1,6	2018	552,0	4,5	.
1994	228,7	4,1	2,8	2019	575,0	4,2	.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: World Economic Factbook CIA. Pobrano 23.07.2019

2. Produkt krajowy brutto woj. mazowieckiego na tle kraju

W uproszczeniu można przyjąć, że wartość PKB wyrażona w liczbach absolutnych zależy od liczby osób uczestniczących w jego tworzeniu oraz od ich wydajności pracy, a ta z kolei wpływa na wysokość wynagrodzeń. Ze względu na zróżnicowaną liczbę

ludności pracującej w poszczególnych województwach i ich wydajność nie sposób jest jego porównanie w układzie przestrzennym w liczbach absolutnych, stąd też w niniejszym opracowaniu pominięto tę wartość, ograniczając się do PKB odnoszonego do 1 mieszkańca jako wskaźnika porównywalnego. Oczywiście i ten wskaźnik ma także wady, wszak liczba pracujących, czyli wytwarzających PKB, przypadająca na tysiąc mieszkańców jest regionalnie zróżnicowana. To znaczy, że wraz ze wzrostem liczby osób pracujących, zwłaszcza w sektorach gospodarki nowoczesnej (high-tech), przypadających na tysiąc mieszkańców wzrastał będzie PKB odnoszony do 1 mieszkańca. A więc w regionach i podregionach, gdzie podaż pracy przewyższa stworzone miejsca pracy PKB w przeliczeniu na 1 mieszkańca będzie niższe, ponieważ część tych osób podejmuje pracę w regionach, gdzie popyt na pracę przewyższa jej podaż. Zatem osoby dojeżdżające do pracy wytwarzają PKB w regionach (podregionach), w których nie mieszkają, ale uczestniczą w podziale wytwarzanego PKB poprzez otrzymane wynagrodzenie. Jest ono na ogół tym wyższe, im wyższy jest PKB. Jego udział w tworzeniu PKB kształtuje się (w zależności od sektora gospodarki) w granicach 30-50%. Ponadto liczba pracujących zależy też od struktury wieku ludności, a ta jest bardziej korzystna w regionach wykazujących dodatnie saldo w przemieszczeniach międzywojewódzkich ludności, a do takich niewątpliwie należy woj. mazowieckie, szczególnie wydzielony z dniem 1 stycznia 2018 r. region stołeczny. Uwzględniając jeszcze wiele innych czynników, w tym również stołeczność Warszawy [Kuciński 1989], woj. mazowieckie jako całość charakteryzuje się wyższym PKB przypadającym na 1 mieszkańca od wskaźnika średnio krajowego. W liczbach absolutnych różnica ta w wybranych latach przedstawiała się następująco (w złotych):
1995 r. +2 433
2000 r. +9 902
2005 r. +14 988
2010 r. +23 263

2015 r. +27 890
2018 r. +33 744
Zatem województwo to w przeciągu zaledwie 23 lat powiększyło różnicę w stosunku do średniej krajowej aż o 31 311zł. Różnica ta systematycznie się powiększa (patrz tab. 2). Szczególne przyspieszenie w rozwoju województwa nastąpiło w latach 2005-2010 po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej oraz w okresie 3 ostatnich lat, a najmniej korzystny był okres lat 2010-2015.
Ucieczkę do przodu woj. mazowieckiego pod względem PKB przypadającego na 1 mieszkańca w stosunku do kraju można wyrazić w %. W 1995 r. w woj. mazowieckim PKB względem średniej krajowej przyjętej za 100 był wyższy o 27,8%, w 2000 r. już o 50,8%, a w 2018 r. o 61% (tab. 2). Jednocześnie udział woj. mazowieckiego w tworzeniu PKB krajowego w 1995 r. wynosił 16,9%, zaś w 2018 r. 22,7%. Tymczasem udział tego województwa w liczbie mieszkańców kraju w 1995 r. wynosił 13,1%, a w 2018 r. 14,1%.

3. Produkt krajowy brutto woj. mazowieckiego na tle pozostałych 15 regionów Polski

Pomimo że na tle danych krajowych woj. mazowieckie wyraźnie góruje i wraz z upływem czasu powiększa przewagę, to nie musi taki proces przejawiać się wobec wszystkich województw. W tym jednak przypadku woj. mazowieckie pod względem PKB per capita osiąga najwyższą wartość i z okresu na okres go powiększa. Województwo śląskie zajmujące w 1995 r. według wartości PKB przypadającej na 1 mieszkańca drugie miejsce w kraju miało niższe PKB w stosunku do woj. mazowieckiego o 774 zł, zaś w 2000 r. już o 8 323 zł, a w 2018 r. aż o 31 556 zł. Również traciły wobec woj. mazowieckiego dystans woj. dolnośląskie, wielkopolskie, pomorskie, zachodniopomorskie zajmujące w 1995 r. czołowe miejsca w Polsce pod względem PKB. Różnica ta w wybranych latach wynosiła (w zł):

	1995	2000	2010	2018
dolnośląskie	1 987	9 122	18 609	28 364
wielkopolskie	2 583	8 665	21 730	29 456
pomorskie	2 302	10 062	24 762	35 374
zachodniopomorskie	2 173	9 573	27 731	43 111

Dane te wskazują jednocześnie, że z upływem czasu następowała też polaryzacja wysokości PKB przypadającej na 1 mieszkańca także pośród grupy województw reprezentujących wysoki poziom rozwoju. Różnice w wysokości PKB między wyżej wymienionymi regionami w przeszłości nie były zbyt duże, a znaczące już w 2010 r., a zwłaszcza w 2018 r. Olbrzymi dystans względem woj. mazowieckiego dzieli 5 regionów zaliczanych do najsłabiej rozwiniętych w kraju. Mianowicie różnice te w kolejnych latach zwiększały się bardziej niż w przypadku 5 regionów wcześniej omawianych, co prezentują poniższe dane (w zł):

	1995	2000	2010	2018
warm.-mazur.	4 167	14 144	33 131	50 968
podlaskie	4 425	14 708	33 574	49 651
lubelskie	4 330	15 733	35 280	51 711
podkarpackie	4 505	15 792	35 386	49 932
świętokrzyskie	4 299	14 268	32 225	49 069

W przypadku tej grupy województw ich dystans rozwojowy wobec woj. mazowieckiego cały czas się zwiększał mniej więcej w jednakowym stopniu. Co prawda w 1995 r. i 2000 r. najbardziej od woj. mazowieckiego odstawał region karpacki, a w latach następnych – lubelski (patrz tab. 2), to różnica między nimi w PKB i pozostałymi trzema, była minimalna w poszczególnych latach, ponieważ pod względem wysokości per capita zajmowały one w zależności od roku od 12 do 16 miejsca, przesuwając się w rankingu o 3 miejsca w górę (świętokrzyskie) lub o 2 (podkarpackie, podlaskie) albo w dół o 3 miejsca (warmińsko-mazurskie) lub o 2 (lubelskie).

Tabela 2. PKB woj. mazowieckiego w latach1995-2018 w zł na 1 mieszkańca na tle pozostałych województw (w cenach bieżących)

Województwo	1995	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018[a/]
1.dolnośląskie	9 180	20 239	26 640	41 750	52 203	53 659	57 228	60 447
2.kujawsko-pomorskie	8 717	17 814	22 468	31 107	38 190	39 503	41 875	44 644
3.lubelskie	6 837	13 628	17 612	25 079	32 074	33 371	35 712	37 100
4.lubuskie	8 561	17 526	23 241	31 348	39 052	40 639	42 755	45 314
5.łódzkie	7 961	17 540	23 709	34 180	43 772	45 199	48 126	51 266
6.małopolskie	7 647	16 863	21 967	31 501	42 160	43 865	47 272	50 735
7.mazowieckie	11 167	29 361	40 758	60 359	74 682	77 359	83 123	88 811[b/]
8.opolskie	8 559	16 460	21 391	29 498	37 816	38 551	41 080	43 312
9.podkarpackie	6 662	13 569	17 786	24 973	33 176	34 120	36 088	38 879
10.podlaskie	6 742	14 653	19 096	26 985	33 272	34 299	37 077	39 160
11.pomorskie	8 865	19 299	25 285	35 597	44 955	46 913	50 001	53 437
12.śląskie	10 393	21 038	27838	39 677	48 670	50 184	53 654	57 255
13.świętokrzyskie	6 868	15 093	19 295	28 134	33 841	34 633	36 970	39 742
14.warmińsko-mazurskie	7 000	15 217	19 707	27 228	33 179	34 514	36 306	37 843
15.wielkopolskie	8 584	20 696	27 521	38 629	50 970	52 844	56 496	59 355
16.zachodniopomorskie	8 994	19 788	23 925	32 628	39 569	40 592	43 150	45 700
Polska	8 734	19 459	25 770	37 096	46 792	48 432	51 776	54 066

[a/] Dane wstępne GUS z dn.14.02.2020 r.

[b/] W tym podregion stołeczny 121 245 zł, mazowieckie 46 497 zł

Źródło: opracowanie własne na podstawie : dla lat 1995-2005 Gałązka, 2009 s. 205, dla pozostałych „Rocznik Statystyczny Województw" 2012, 2017, s. 526, 2018, s. 496.

Mniejszy dystans rozwojowy analizowanej podgrupy od woj. mazowieckiego przyjętego jako wzorca dzielił pozostałe podgrupy województw, które w wyróżnionych w tabeli 3 latach w rankingach pod względem PKB per capita zajmowały od 7 do 11 miejsca. W 1995 r. najbardziej oddalone od wzorca były woj. małopolskie i łódzkie, zaś w 2018 r. opolskie i kujawsko-pomorskie, co prezentują poniższe dane:

	1995	2000	2010	2018
kujawsko-pom.	2 450	11 547	29 252	44 167
lubuskie	2 606	15 733	29 011	43 497
łódzkie	3 206	11 821	26 179	37 545
małopolskie	3 520	12 498	28 858	38 076
opolskie	2 608	12 901	30 861	45 499

Zatem w analizowanych 23 latach z tych 5 województw największy postęp we wzroście PKB poczyniły woj. łódzkie i małopolskie, a najmniejszy – opolskie i i kujawsko-pomorskie. Nie wykorzystuje jak dotychczas korzystnej renty położenia woj. lubuskie, które pogorszyło swoją pozycję w rankingu w 2018 r. w porównaniu z 1995 r., podobnie zresztą jak kujawsko-pomorskie (o 4 pozycje w dół), opolskie (o dwie pozycje w dół). Tymczasem woj. łódzkie, małopolskie przesunęły się w górę aż o 4 pozycje identycznie, jak wielkopolskie.

Podsumowując tę część rozważań, warto podkreślić, że tak w 1995 r. i w kolejnych latach najbardziej oddaliły się od wzorca pod względem poziomu PKB województwa (w sumie 5), które w 1995 r. reprezentowały najniższy poziom rozwoju. W porównaniu z woj. mazowieckim miały one niższy wytwarzany PKB przypadający na 1 mieszkańca od 49.068 zł (świętokrzyskie) do prawie 52 tys. (lubelskie). Od tej podgrupy 5 regionów w nieco mniejszym stopniu oddaliły się od wzorca 4 województwa (zachodniopomorskie, lubuskie, kujawsko-pomorskie i opolskie). Dzieliła je w 2018 r. od woj. mazowieckiego wartość mieszcząca się w przedziale 43-45 tys. zł. Pozostałych 6 województw odstawało

od wzorca o wartość PKB wynoszącą od 28 tys. (dolnośląskie) do 38 tys. zł (małopolskie). Należy jeszcze zwrócić uwagę na fakt, że w roku wyjściowym analizy (1995 r.) różnica między województwami w skali oddalenia od wzorca zamykała się w przedziale 774 zł (śląskie) – 4 605 zł (podkarpackie), zaś w 2018 r. od 28 364 do 51 711 zł (lubelskie). Zatem woj. mazowieckie zwiększyło swój dystans rozwojowy względem pozostałych 15 województw, a także w grupie tych 15 regionów nastąpiła wyraźna polaryzacja. Można to udowodnić na przykładzie odległości oddzielającej 4 województwa zajmujące czołowe miejsca w wartości PKB przypadającej na 1 mieszkańca od woj. dolnośląskiego, co wskazują poniższe dane (w zł):

	1995	2000	2010	2018
wielkopolskie	596	-457	3 121	1 092
pomorskie	315	940	6 153	7 010
śląskie	-1 213	-799	2 073	3 192
zachodniopom.	186	451	9 122	14 747

Otóż, jeszcze w 1995 i 2000 r., a także w 2005 r. woj. śląskie charakteryzowało się wyższym PKB niż dolnośląskie, zaś w 2010 i 2018 r. sytuacja była odwrotna. Ponadto różnica w PKB między tymi województwami w 1995 i 2000 r. była mało znacząca, a w 2010 i 2018 r. wyraźnie się powiększyła. Śledząc dane zawarte w tabeli 2, widać, że nie tylko woj. mazowieckie powiększa dystans względem pozostałych 15 regionów, ale czyni to także dolnośląskie wobec 14 regionów, woj. wielkopolskie w stosunku do 13 regionów, śląskie względem 12 i tak dalej (tab. 3). Przy czym przykładowo przewaga woj. śląskiego w stosunku do woj. lubelskiego (ostatnie miejsce w 2018 r.) i kujawsko-pomorskiego (10 miejsce) wyglądała jak niżej (w zł):

	1995	2000	2010	2018
lubelskie	3 556	7 410	14 598	20 155
kujawsko-pom.	1 676	3 224	8 570	12 611

Kolejności wartości PKB przypadającej na 1 mieszkańca nie zmieniły w 2018 r. w porównaniu z 1995 r. tylko dwa regiony: mazowiecki i pomorski (tab. 3).

Tabela 3. Kolejność województw pod względem PKB na 1 mieszkańca w latach 1995-2018

Województwo	1995	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018
1.dolnośląskie	3	4	4	2	2	2	2	2
2.kujawsko-pomorskie	6	7	9	10	10	10	10	10
3.lubelskie	14	15	16	15	16	16	16	16
4.lubuskie	8	9	8	9	9	9	9	9
5.łódzkie	10	8	7	6	6	6	6	6
6.małopolskie	11	10	10	8	7	7	7	7
7.mazowieckie	1	1	1	1	1	1	1	1
8.opolskie	9	11	11	11	11	11	11	11
9.podkarpackie	16	16	15	16	15	15	15	14
10.podlaskie	15	14	14	14	13	13	12	13
11.pomorskie	5	6	5	5	5	5	5	5
12.śląskie	2	2	2	3	4	4	4	4
13.świętokrzyskie	13	13	13	12	12	12	13	12
14.warmińsko-mazur.	12	12	12	13	14	13	14	15
15.wielkopolskie	7	3	3	4	3	3	3	3
16.zachodniopom.	4	5	6	7	8	8	8	8

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych zawartych w tabeli 2.

Największy postęp we wzroście PKB nastąpił w woj. łódzkim i małopolskim (awans w górę o 4 miejsca). Z kolei wolniejsza dynamika PKB w woj. kujawsko-pomorskim i zachodniopomorskim spowodowała ich przesunięcie o 4 miejsca w dół. W przypadku pozostałych 12 regionów przesunęły się one w górę lub w dół o 1 lub 2 miejsca i dotyczyło to głównie interwału 1995-2010. Zatem od 2010 r. następuje we wszystkich regionach zbliżone tempo wzrostu PKB na 1 mieszkańca, co nie znaczy, że następuje konwergencja. Wręcz przeciwnie, mamy do czynienia z dywergencją i polaryzacją, o czym wspominano już wcześniej. Zjawisko to polega na tym, że w 2010 r. była większa różnica między regionami w wartości PKB niż w 1995 r. I tak tempo wzrostu

PKB o 2% w 2010 r. w woj. mazowieckim powodowało wzrost w liczbach absolutnych PKB o 1 207 zł, podczas gdy w woj. lubelskim zaledwie o 502 zł, w podkarpackim o 500 zł, w dolnośląskim o 835 zł. Jeżeli w latach następnych to tempo dalej wynosić będzie 2%, to przyrost w woj. mazowieckim będzie jeszcze większy, a różnice regionalne będą się powiększać. Dlatego Polsce tak trudno pod względem PKB dogonić Europę Zachodnią [Wójtowicz 2019], w tym Niemcy [Orłowski 2015], a nawet Hiszpanię [Rakowski 2017]. Żeby dogonić inne kraje pod względem PKB per capita jak to uczyniły Japonia, Korea Pd., Tajwan, Singapur, roczne tempo wzrostu przez wiele lat musi przekraczać 10%. Takie tempo wzrostu utrzymywały Chiny, które zdołały wyrwać z biedy setki milionów mieszkańców [Kołodko 2018].

4. Różnice w wysokości PKB regionów w porównaniu do wyników krajowych

W początkowej części artykułu wykazano, o jaki procent woj. mazowieckie pod względem PKB przypadającego na 1 mieszkańca wyprzedza kraj, powiększając systematycznie od 1995 r. dystans (od +28 pp do + 61 pp). W 1995 r. również woj. dolnośląskie, śląskie, pomorskie, zachodniopomorskie charakteryzowały się wyższym PKB niż kraj. Ale w 2000 r. miejsce to utraciło woj. pomorskie, a na jego miejsce weszło woj. wielkopolskie. W 2005 r. z regionów przewyższających PKB krajowe wypadło też woj. zachodniopomorskie i od tego czasu do 2018 r. sytuacja się nie zmieniła. Mianowicie w 4 województwach (łącznie z mazowieckim) PKB było wyższe od przeciętnej miary krajowej. Pomijając woj. mazowieckie, największy postęp poczyniło woj. wielkopolskie (przyrost 10 pp) oraz dolnośląskie (przyrost 6 pp), zmalała zaś różnica w wartości PKB woj. śląskiego (o 15 pp) w stosunku do średniej krajowej. Z regionów, w których PKB w 1995 r. był niższy od średniej krajowej, pewien postęp poczyniły woj. małopolskie (przyrost 5 pp) i łódzkie (o 2 pp). Pozostałe regiony oddalały

się od wskaźnika średnio krajowego (tab. 4). Najbardziej oddaliło się woj. zachodniopomorskie (o 20 pp), w następnej kolejności: kujawsko-pomorskie, opolskie (o 19 pp) oraz lubuskie (o 16 pp), warmińsko-mazurskie (o 11 pp), lubelskie (o 11 pp). Największy dystans względem wskaźnika średnio krajowego dzielił tak w 1995 r., jak i 2018 r. woj. lubelskie, warmińsko-mazurskie, podlaskie, podkarpackie i świętokrzyskie, a najmniej pomorskie, łódzkie, małopolskie. Tak więc 15 województw pod względem PKB per capita traciło dystans względem woj. mazowieckiego, zaś w porównaniu do kraju oddalało się zdecydowanie 10 – przy czym woj. pomorskie, które oddalało się do 2015 r., w następnych 3 latach zbliżało się (tab. 4).

Tabela 4. O ile punktów procentowych (pp) PKB przypadający na 1 mieszkańca był wyższy (+) lub niższy (-) poszczególnych województw od średniej krajowej równej 100 w latach 1995-2018

Województwo	1995	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018
Polska	100	100	100	100	100	100	100	100
1.dolnośląskie	+5	+4	+3	+12	+11,5	+11	+10,5	+11
2.kujawsko-pomorskie	0	-9	-13	-16	-18	-18,5	-19	-19
3.lubelskie	-22	-30	-32	-32	-32	-31	-31	-33
4.lubuskie	-2	-10	-10	-15,5	-17	-16	-17	-18
5.łódzkie	-9	-10	-8	-8	-6,5	-7	-7	-7
6.małopolskie	-13	-13	-15	-15	-10	-9,5	-9	-8
7.mazowieckie	+28	+51	+58	+63	+60	+60	+60	+61
8.opolskie	-2	-15	-17	-20,5	-19	-20	-21	-21
9.podkarpackie	-24	-30	-31	-33	-29	-30	-30	-29
10.podlaskie	-23	-25	-26	-27	-29	-29	-28	-29
11.pomorskie	+1	-1	-2	-4	-4	-3	-3	-3
12.śląskie	+19	+8	+8	+7	+4	+4	+4	+4
13.świętokrzyskie	-21	-22	-25	-24	-28	-28,5	-29	-28
14.warmińsko-mazurskie	-20	-22	-24	-27	-29	-29	-30	-31
15.wielkopolskie	-2	+6	+7	+4	+9	+9	+9	+8
16.zachodniopomorskie	+3	+1	-7	-12	-15	-16	-17	-17

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych zawartych w tabeli 2.

5. Zróżnicowanie według podregionów

W 2001 r. w woj. mazowieckim wydzielono 5 podregionów, zaś w 2017 r. było ich dziewięć[4]. Dokonane zmiany utrudniają przeliczenie PKB z 5 na 9 podregionów, natomiast umożliwiają porównanie według poprzedniego podziału na 5 podregionów[5], co pozwala na udowodnienie tezy, że Warszawa ze względu na poziom PKB „ucieka" pozostałym podregionom [porównaj: Rakowski 1992, Pakulska 2005, Poniatowska-Jaksch 2005], obojętnie, czy będziemy uwzględniać 4 czy 8 podregionów wynik będzie podobny[6]. W 2001 r., jak też w 2017 r., najniższa wartość PKB na 1 mieszkańca przypadała w podregionach: ostrołęcko-siedleckim i radomskim. Wartości te były do siebie zbliżone, przy czym nieco niższe w 2001 r. w podregionie ostrołęcko-siedleckim, a w 2017 r. w radomskim.

[4] Z podregionu ciechanowsko-płockiego wydzielono podregion ciechanowski i płocki. Podobnie podregion ostrołęcko-siedlecki podzielono na dwa. W podregionie warszawskim wydzielono podregion warszawski wschodni i zachodni oraz żyrardowski obejmujący 3 powiaty: grójecki, sochaczewski i żyrardowski.

[5] W „Roczniku Statystycznym Województw" 2019 na s. 140 podana jest wartość PKB w liczbach bezwzględnych dla poszczególnych 9 podregionów. Sumując te wartości dla podregionów ciechanowskiego i płockiego, otrzymamy wartość dla podregionu ciechanowsko-płockiego, następnie dzieląc przez liczbę ich mieszkańców, otrzymamy PKB podany w tabeli 5.

[6] W 2017 wartość PKB na 1 mieszkańca w podregionach nowo wyodrębnionych wynosiła (w zł):

ciechanowski	38 883	warszawski wschodni	43 043
płocki	77 615	warszawski zachodni	72 167
ostrołęcki	38 412	żyrardowski	44 922
siedlecki	39 645		

Tabela 5. PKB przypadający na mieszkańca poszczególnych podregionów woj. mazowieckiego w 2001 r. i 2017 r. w zł w cenach bieżących

Wyszczególnienie	2001	2017	Przyrost 2001-2017	2017/2001
woj. mazowieckie	30 283	83 123	52 840	274
podregiony:				
Warszawa	58 449	153 550	95 101	263
ciechanowsko-płocki	18 032	58 317	40 285	323
ostrołęcko-siedlecki	14 008	39 129	25 121	279
radomski	14 879	35 670	20 791	240
warszawski (podmiejski)	20 040	54 723	34 683	273

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych zawartych w „Roczniku Statystycznym Województw" 2003 s. CXC; 2019, s.140.

Różnica w wartości PKB między tymi podregionami była większa w 2017 r. (3 459 zł) niż w 2001 r. (871 zł). W dwóch następnych podregionach wartości te były wyższe, ale także zbliżone. W 2001 r. wartość PKB była o 2 008 zł wyższa w podregionie warszawskim podmiejskim w porównaniu z ciechanowsko-płockim. W 2017 r. sytuacja była odwrotna, to podregion ciechanowsko-płocki miał wyższy PKB o 3 594 zł w porównaniu z warszawskim. Już te dane wskazują na zachodzące zmiany w dynamice wzrostu PKB w tych 4 podregionach i rosnących różnicach między nimi (tab. 5). W 2001 r. wynosiły one 6 032 zł, zaś w 2017 r. już 22 647 zł, czyli zachodził proces polaryzacji w ramach tych podregionów [Rakowski 2010]. Jeżeli uwzględnimy podregion Warszawa, to skrajne różnice zwiększyły się z 44 441 zł do 74 310 zł. W ciągu 17 lat PKB na 1 mieszkańca Warszawy zwiększył się o 95 tys. zł, podczas gdy w podregionie radomskim o 21 tys. zł. Również Warszawa powiększyła dystans rozwojowy względem pozostałych miejskich podregionów kraju. Różnice w PKB między Warszawą a pięcioma największymi miastami Polski również wraz z upływem czasu zwiększały się, o czym świadczą poniższe liczby:

	2001	2017
Poznaniem	18 602	50 191
Wrocławiem	29 377	66 582
Krakowem	28 451	66 835
Trójmiastem	30 344	78 344
Łodzią	34 525	89 479

Najmniejszy dystans od Warszawy względem PKB dzielił Poznań, a największy Łódź. Wrocław i Kraków oddalały się od Warszawy w podobnym tempie, o czym też świadczy niemal identyczna wartość PKB przypadająca na 1 mieszkańca tak w 2001, jak i w 2017 r., co prezentują poniższe liczby (w zł)[7]:

	2001	2017
Wrocław	28 823	86 968
Poznań	39 967	103 359
Kraków	29 601	86 715
Łódź	24 183	64 071
Trójmiasto	27 988	75 206

Świadczą też one o pogłębiającej się polaryzacji w wysokości dochodów między Poznaniem a pozostałymi 4 miastami. Łódź i Trójmiasto nie tylko najbardziej oddalają się od Warszawy, lecz także od Poznania, Wrocławia i Krakowa. Z kolei w woj. poznańskim, podobnie jak w mazowieckim, dolnośląskim, małopolskim pogłębiają się różnice w PKB między podregionami typowo miejskimi a pozostałymi wchodzącymi w skład tych województw.

Zakończenie

Tak więc w całej Polsce rośnie różnica w wysokości PKB między woj. mazowieckim a pozostałymi regionami, a zarazem w poszczególnych regionach zwiększają się dysproporcje w rozwoju między

[7] Źródło: Produkt Krajowy Brutto. Rachunki regionalne w 2007 r., GUS 2009, s. 138-150 oraz Produkt Krajowy Brutto – rachunki regionalne w latach 2015-2017, Urząd Statystyczny w Katowicach, 2019, s. 22.

miastem wojewódzkim a pozostałą częścią województwa. Tworzą się więc centra i peryferie, które wraz z upływem czasu oddalają się pod względem wysokości wytwarzanego PKB od centrum. Należy przypomnieć, że w zakresie podziału PKB oddalanie się peryferii od centrum jest wolniejsze niż w przypadku tworzenia, ponieważ pokaźny procent ludności mieszkającej na peryferiach pracuje i tworzy PKB w centrum, ale część otrzymanego wynagrodzenia wydaje w miejscu zamieszkania. Przyczyn rosnących asymetrii między Warszawą pod względem PKB a pozostałymi miastami wojewódzkimi, a tych z kolei od obszarów je otaczających, należy upatrywać w strukturze gospodarczej. W miastach wojewódzkich, a szczególnie w Warszawie, na dużą skalę rozwinięte są usługi finansowe (w tym banki), ubezpieczeniowe, doradcze, administracyjne, edukacyjne i inne charakteryzujące się wysoką wydajnością pracy i w ślad za tym wysokimi płacami, które obok podatków i nadwyżki operacyjnej tworzą PKB. W miastach, zwłaszcza dużych, rozwinięte są też wysoko wydajne nowoczesne gałęzie przemysłu. Na obszarach peryferyjnych znaczny udział w tworzeniu PKB ma stosunkowo mało wydajne rolnictwo, co obniża wysokość otrzymywanych dochodów. Problem związany z wysokością PKB jest jednak bardziej złożony, bo nie musi się on przekładać na jakość życia [Sen i in. 2013]. Nie sprawdza się więc teoria konwergencji zakładająca, że kraje (regiony) opóźnione w rozwoju dysponujące w stosunku do wysoko rozwiniętych pewną przewagą komparatywną są w stanie osiągnąć wysoką dynamikę wzrostu i doganiać regiony wysoko rozwinięte [Misala 2006, Młynarzewska 2006], od których przyswajają, w ramach dyfuzji wiedzę. W przypadku Polski [Majka, Jankowska 2018], jak i Hiszpanii [Rakowski 2017], Niemiec, Włoch [Kukliński i in. 2010] tak się jednak nie dzieje.

Bibliografia

Churski Paweł, red. 2011. *Zróżnicowanie regionalne w Polsce*. Biuletyn KPZK PAN nr 248, Warszawa.

Coyle Diane. 2018. *PKB. Krótka, lecz emocjonująca historia*. Warszawa: PWN.

Drozdowski Marian M. 1989. *Eugeniusz Kwiatkowski. Człowiek i dzieło*. Kraków: Wydawnictwo Litarackie.

Gałązka Andrzej. 2009. *Wybrane aspekty przestrzennej koncentracji procesów rozwoju w Polsce w okresie 1970-1988 oraz 1989-2007*. „Studia i Prace" Zeszyt Naukowy 17. Kolegium Ekonomiczno-Społeczne SGH w Warszawie, s.177-208.

Kołodko Grzegorz. 2018. *Czy Chiny zbawią świat*? Warszawa: Prószyński i s-ka.

Kotyński Juliusz. 2013. *Wzrost i poziom PKB Polski na tle krajów Unii Europejskiej i świata.* [W:] Polska w niestabilnej gospodarce europejskiej i globalnej red. Krzysztof Rybiński. Warszawa: Akademia Finansów i Biznesu Vistula.

Krugman Paul R.1995. *Geography and Trade*. Cambridge: Cambridge University Press.

Kuciński Kazimierz. 1989. *Warszawa w przestrzennym systemie społeczno-ekonomicznym Polski*. „Biuletyn Instytutu Gospodarstwa Społecznego" nr 3. SGH w Warszawie.

Kuciński Kazimierz. 1999. *Gospodarka współczesnego świata*. Wielka Encyklopedia Współczesnego Świata, tom XVI. Poznań: Wydawnictwo Kurpisz.

Kukliński A., Malak-Dęblicka E., Żuber P.(red), 2010. *Southern Italy-Eastern Germany-Eastern Poland. The Triple Mezzogiorno*. Warszawa: Ministry of Regional Development.

Landes David S. 2017. *Bogactwo i nędza narodów*. Warszawa: Muza SA.

Mączyńska Elżbieta. *Tajemniczy i niezawodny PKB*. Przedmowa do wydania polskiego książki D. Coyle (patrz wyżej Coyle).

Majka Agnieszka. Jankowska Dorota. 2018. *Innowacyjność a poziom rozwoju gospodarczego województw.* „Wiadomości Statystyczne" nr 10. Warszawa: GUS.

Misala Józef. 2006. *Wymiana zagraniczna oraz wzrost i rozwój gospodarczy w warunkach współczesnej gospodarki światowej*. [W:] *Makroekonomia gospodarki otwartej* red. Józef Misala. Radom: Wydawnictwo Politechnika Radomska.

Młynarzewska Izabela. 2006. *Modele oraz teorie wzrostu gospodarczego.* [W:] *Makroekonomia gospodarki otwartej*, red. Józef Misala. Radom: Wydawnictwo Politechnika Radomska.

Obrębalski Marek. 2013. *Dysproporcje rozwojowe krajów i regionów Unii Europejskiej*, „Wiadomości Statystyczne" nr 10. Warszawa: GUS.

Orłowski Witold. 2015. *Czy Polska dogoni Niemcy?* Warszawa: PWN.

Pakulska Teresa. 2005. *Aktywność innowacyjna w województwie mazowieckim i napływ kapitały zagranicznego technologicznie intensywnego jako źród*ło zmian struktury gospodarczej. [W:] *Procesy dostosowawcze województwa mazowieckiego do nowych warunków otoczenia* red. Witold Rakowski. Wyższa Szkoła Rozwoju Lokalnego w Żyrardowie.

Poniatowska-Jaksch Małgorzata. 2005. *Determinanty rozwoju gospodarki opartej na wiedzy w województwie mazowieckim na przykładzie przedsiębiorstw przemysłowych*. [W:] jak wyżej.

Porter Michael E. 2001. *Porter o konkurencji*, Warszawa: PWE.

Prandecki Konrad. 2013. *Zmiany w globalnym układzie sił w świecie*. W Polska w niestabilnej gospodarce europejskiej i globalnej, red. Krzysztof Rybiński. Akademia Finansów i Biznesu Vistula w Warszawie.

Rakowski Witold. 2007. *Przestrzenne zróżnicowanie poziomu rozwoju społeczno-ekonomicznego na świecie*. „Rocznik Żyrardowski" tom V. Wyższa Szkoła Rozwoju Lokalnego w Żyrardowie.

Rakowski Witold. 2008. *Zmniejszanie czy zwiększanie się różnic regionalnych w Polsce w poziomie rozwoju gospodarczego*. „Rocznik Żyrardowski" tom VI. WSRL w Żyrardowie.

Rakowski Witold, Pazio Nemezjusz. 2009. *Przestrzenne zróżnicowanie poziomu rozwoju gospodarczego Wielkiej Brytanii*. „Rocznik Żyrardowski" tom VII. WSRL w Żyrardowie.

Rakowski Witold. 2010. *Podregion ostrołęcko-siedlecki w planie zrównoważonego rozwoju województwa mazowieckiego*. „Zeszyty Naukowe", Wyższa Szkoła Ekonomiczno-Społeczna w Ostrołęce.

Rakowski Witold. 2015. *Wzrost gospodarczy Polski w latach 1970-2013 na tle wybranych państw europejskich.* „Gospodarka i Finanse" zeszyt 6. Staropolska Szkoła Wyższa w Kielcach.

Rakowski Witold. 2017. *Hiszpania-Polska. Studium poznawcze rozwoju gospodarczego*. Warszawa: CeDeWu.

Regionalne zróżnicowanie rozwoju społeczno-gospodarczego w Polsce. Praca zbiorowa. 1975. Biuletyn KPZK PAN zeszyt 89, Warszawa.

Sen Amartya, Fitoussi Jean-Poul, Stiglitz Joseph. E. 2013. *Błąd pomiaru. Dlaczego PKB nie wystarcza.* Warszawa: PTE.

Wójtowicz Grzegorz, Wójtowicz Anna. 2019. *Dlaczego nie jesteśmy bogaci? Dystans gospodarki polskiej do zachodnioeuropejskiej*. Warszawa: CeDeWu.

O autorze: Witold Rakowski, emerytowany profesor zwyczajny Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie. Zainteresowania naukowe koncentrują się wokół problemów demograficznych Polski i świata oraz warunków bytu ludności.
e-mail: wit.rak@wp.pl tel. 601 204 596.